

IRRATI - TELEBISTAREN LEKUKOTASUNA

Baiona, 1987-III-29

Jose M.^a Iriondo

Adiskideok, egun on.

Urrestillako semea izaki, “sinberguentzako” zubian gora-behera askotan pasatu izan naiz ni. Eta, hala ere, zuen antzeko entzulego baten aurrean, lotsatu ere egiten naiz. Zergatik gero? Ba... ni eguneroko *kurran-tea*, *praktikatzalea* izan naizelako lehenengo irratian eta gero telebistan, 26 urte honetan ere. Nik ez dizuet *irradi-telebistaren lekukotasunaz* analisi sakon eta zehatzik egingo; aipatu urte hauetako esperientzia kontatuko dizuet, pasatu izan ditudan larrimin eta estualdien berri emango. Gero zuetako norbaitek, nik eman ditzakedan datuak erabiliz, azterketa serio-sago bat egin nahi balu, gaitzerdi. Mereziko luke, agian.

Irrati-telebistaren lekukotasuna azkenengo 26 urte hueetan oso garrantzitsua izan dela uste dut nik. Lan asko egin da; eta irratia ez dago gaurregun orain 26 urte zegoen maila berdinean. Modan jarri da Euskal Herrian bertan ere.

Lantegi honetan gu baino esku hobeak saiatu izan balira, fruituak ere hobeak izan zitezkeen. Baina, ekina egina da, eta egina urre gorria, esaera zaharrak dioen bezala.

Gerra aurretik zerbait eta gerraondoan gero, oso lotsati eta beldurrez-edo aritu zen irratia Euskal Herrian. Eta 60-61. urte inguru hartan eman zitzaion egiazko bultzada. Harrigarri delarik ere, kazetaritza idatziak askoz ere garrantzia gehiago izan zuen Euskal Herrian urte haietan. Ez dago oraintsu ikusi dugun erakusketari begiratu besterik. Prentsa idatziak, ehun urte; eta prentsa hitzeginak, 25-26, ozta-ozta. Eta, hala ere, edonork daki jakin, Euskal Herrian *entzun* gehiago egiten dela *irrakurri* baino. Erraza-goa bait da. Gertakari honen esplikazio bakarra, edo... bi esplikazio: Kazetaritza idatzia praktikatzeko, hemen bertan sortzen ziren periodikuak (egunkari, astekari, hilabetekari...) eta idatzi egiten zen. Alderantziz, *irratia* atzeritarren eskutik zetorren. Madriletik. Eta ez zuten onartzen *euskarazko* kolaboraziorik. Ez zuten emititu nahi euskaraz, ezertxo ere.

Bigarren arrazoia, uhinak lantzeko zeudela artean. Azkenengo 25 urte hueetan teknikak egin duen aurrerakoa, ikusgarria da. Eta nik pentsatzen dut orain 40 urteko aparailuak ez zirela izango hori eta horrenbestez maneatzeko trasteak. *Atzerikeria* eta *teknika* ziren, behar bada, Euskal Herrian irratia gehiago ez lantzearen arrazoiak.

Lehenengo irratsaioak, baserritarrentzako edo baserri-giroz egin ziren *euskararen gordeleku baserriak zirela-eta*, seguraski, euskara kaletartzea beharrezkoa zela jakinik ere. Irratian, hala ere, ez zen kazetaritza egin, irratigintza berezi bat baizik: gure erako magazinegintza, zehatz esateko.

60. urtean Segura, Arrate, Tolosa, Arrasateko Eskola Politeknikoan irakasle eta ikasleen artean muntatu zuten irratia bat, eta... Baztanaldean beste bat edo bi sortu zirenean (irratia parrokialak, Arrasatekoa izan ezik) halakoxe abiada baten susmua hartu genuen; eta 61. urtean Loiolako Herri Irratia sortu zen, beste askok hartu zuten bideak urratzeko irrikimin osoz. Haiek egin zuten bidea ezagutzen genuen; eta hobetu zitekeelakoan, lanbide berrietara abiatu ginen. Norberak egindakoa goraiatzea oso dotorea ezpada ere, historia bere horretan kontatu behar dela ustez dasaizuet hau dena. Irratiaren euskalduntze-prozesu honetan, lehenengo urratsak, 61an eman ziren, beraz.

Euskal musika, kirolak, asteburutako jai-albisteak, familia batetan egunoroz gerta daitekeenaren antzeskizun zen *andre-gizonak*, larunbat arratsetako *ipuin antzestuak* etab. martxan hasi ziren.

Entzulegoaren aldetiko giroa, ezin hobe zen, alafede. Baina agintariak beldur ziren, eta hatzamar gogorrez desapiatu gintuzten. Ondo gogoan dut oraindik ere behinbatez GERNIKAKO ARBOLA kanta ezaguna eman genuelako zer nolako iskanbila prestatu ziguten. Pekatu larria izan, nonbait, Iparragirre haundiaren garai bateko askatasun eta maitasun-irrintzia irratiz hori eta horrenbestez ematea. Eta handik laster, Azpeitialdeko karlista talde bat Gipuzkoako Gobernari Zibilarengana joan zen irratian sartu omen ginen "inpernuko txikito" denak handik bota gintzaitela eskatuz. Garai hori ezagutu ez duenari zaila egingo zaio horrelako xinplekeriak sinistea.

1963-64. urteinguruan sortu zen *euskal kanta mugimendu* berriaren giroa, zati on batean behintzat, irratia prestatu zuela esan dezakegu. Gure kantariak, entzulegoa bazegoela-eta, kantatzeko gogoia eta aukera izan zituzten garai hartan. Eta horrela hasi zen mugimendua. Ez zaio zorko irratia bakarrik, baina zati on bat baietz esango nuke nik. Eta euskal musika bezalaxe, bertsolaritza ere sartu zen irratian. 1963. urtean antolatu zen lehenengo aldiz, irratiz, *bertsolari gazteen txapelketa* zortzi gazterekin, elkarren lehian. Zuzenean ezin zen, eta "bucle" sistema erabiliz, segundo batzuk beranduago eman ohi genituen. Ez dakit lege

hori deuseztatua denik ere, baina guri bereak eta asto beltzarenak erakutsi zizkigun garai hartan.

Kirolak ematen hasi ginen berehalaxe. Ez ziren egiteko zailak, eta esan ezin ahalako arrakasta zuten jendartearen. Lehenengoz, 1962. urtean, kargajasotze apustu baten berri eman genuen zuzenean Azpeitiko zezen plazatik (Agerre eta Artola zenaren arteko desapioa zen). Eta oraindik ere nire paper zaharren artean izango dut Donostiako entzule batek Urbiatik egin zidan gutuna. Begiak bete malkoz entzun omen zuen emanaldia. Ez zuen uste berak *euskara gai zenik horrelako emanaldi* baterako.

Ondoren, aizkolariak, estropadak, pilota partiduak, eta... txirrindulariak ere eman genituen, zuzen-zuzenean. Futbola ez. Garai hartako gure gidarien iritziz, hizkuntza unibertsalago batetan eman behar zen futbola; euskaraz ez zen posible.

Lehenengo emanaldi haietan baino satisfazio gehiago jendearen alde-tik! Ahoa bete hortz entzuten zituen jendeak zuzeneko emanaldiak, euskaraz egiten zirenean. Liluramendu bat gertatu zen, nolarebait.

Publizitatea ere egin genuen, eta euskaraz egin ere. Eta aldameneko hizkuntza ereductara jo gabe, euskararen ildotatik egiten genuenean, ponpoxo eta dotore ateratzen zitzaigun. Ez da harrigarri gaurregun publizitatea euskeraz entzutea eta ikustea. Eta duintasunez egiten da gainera. Arazo hori, gaindituxea da, beraz. Aldameneko ereduari lotzen hasiz gero, orduan bai, orduan gertatzen dira gertatzekoak. A zer nolako euskaralpenak!

Oraingo anuntziatzaileek baino zaletasun gehiago zuten ordukoek publizitatea euskaraz egin zedin. Eta hau ere salatzekoa da, nire iritziz.

Baina ez genituen gusto guztiak horretarako ere. 1964. urtean, Fraga Iribarne haundiak *euskarazko publizitatea erabat debekatu* zuen. Euskal Herriko beste komunikabideetan ez zuten euskaraz egin nahi. Eta horrela izanez gero, "konpetentzia desleiala zen" gurea. Ez geneukan euskaraz anuntziatzeko baimenik. Nahiko pasadizu xelebrea, ez?

Eta *euskarazko informazioa* noiz? galdetuko duzue. Izan ere, edonork pentsa dezake ez geneukala euskaraz informatzeko gogorik, asmorik, grinarik. Beste alor gehienak jorratu arren, ez genuela euskarazko informazioaren kezkarik. Izan ere, eguneroko informazioa baztertzea ez da batere normala.

Historia, zera da, ordea: Informaziorako eskusiba osoa, Radio Nacional de Españak zuen. Horrexegatik, nahitaez, eguerdiko 14.30etan eta gaueko 22etan Radio Nacionalarekin bat egitera beharturik zeuden irrati guztiak, nahi zirenak eta ez zirenak handik entzun genitzan. Konexio-

orduak, begirune osoz zaindu eta errespetatu behar ziren. Behin baino gehiagotan zigorrak izan genituen, gure *zabarkeria* zela-eta. Informaziorik egitekotan ere “temas intemporales” bakarrik aipa genitzakeen. Gainerakoa, berek ematen ziguten, galbahetik ondo pasaturik, enpatxa ez gintezan.

Francoren heriotzearen ondoren, esperantza berriak loratu ziren. Eta irratian zegoen informazio-egarria lehertzen hasi zen, behar adinako abiaduraz ez bazen ere. 1977. urteko HOGETA LAU ORDUAK EUSKARAZ eta geroago 80. hamarkadan hasi eta berehala SEI ORDU EUSKARAZko saioak hasi zirenean, lehenengo intentoak egin ziren eguneroko informazioa emateko. Garai horretan ireki ziren irratiaeren ateak, informaziorako.

Baina, arazo asko eta larriak zeuden orduan ere: ez zegoen euskaraz informatzeko ohitura eta trebezia haundirik gure artean. Horretarako prestatuak eta gaiturik zeuden kazetariak falta ziren, edo... gutxi batzuk besterik ez zegoen. Eta irratiaeren antzeko komunikabide batetan *emai-learen* arazo larriari *hartailearena* lotzen zaio. Bata bezain larria bestea, noski. Gure kazetariak ohiturarik ez informazioa euskaraz emateko, eta... gure entzulegoak gutxiago eguneroko informazioa barra-barra jasotzeko. Harrapa zak hori!

Eta oraindik ere antzematen da ahulezia hori. Egin ez baduzue, egizue froga txiki bat. Nire aitak, 88 urteko Urrestillako semea izan eta... “zuen euskera ez zegok entenditzerik!” esan izan dit behin eta berriz.

Nola *eman* eta nola *hartu* sindikal arazoak, politikoak, ekonomikoak, nazioarteko politikari dagozkionak, euskaraz? Begiratu batera, arazo sinplea da, bai. Baina herri normalizatu batetan. Hemen, oraindik ere politikoki eta hizkuntzaz ere normaltzeko gauden herri honetan, horrelaxe-koak gara. Zer arraio nahi duzue?

Urte askotako eraso gorriaren ondorioa da guzti hau, eta denpora beharko dugu erren hori konpontzeko.

Komunikabide batetan ez du balio mezua emateak, baldin-eta hartzaileak aise jasotzen ez badu. Komunikazioa, alderdi bien arteko loturan sortzen da.

1982. udazkenez EUSKADI IRRATIA sortu zen; eta eguneroko informazioa, gainerako programazio osoaren antzera, euskaraz ematen hasi zen. Eta 1983. urteko URTE BERRI egunez, edo 82ko URTE ZAHAR gauzez EUSKAL TELEBISTA ere hasi zen, abiatu zen, informazioa euskaraz emanez, telefilmek, telenobelak, dokumentalak euskaraz emanez.

Kritikarik ez dugu falta, eta kritika oso ona da, baldin-eta kritikatu nahi dena hobetzeko gogoz egiten denean. Bestetan, hitzegin behar ez lukeen askok hitzegiten duenean, ez du balio.

Gure hizlarien ahulezia kritikatu izan da, hizkeraren erabilera aldre-besa eta traketsa, berezko euskararik eza, etab. Eta ahulezia horiek oso konponerrezak direla esan da inoiz. Baina, ez du balio. Gu, nahitaez, Herri honen ixpilu gara, gure hizlariak eta kazetariak diren bezalaxe.

Irratiak, tradizio apur bat bazegoen-eta, bere bidea egin du, ondo edo gaizki. Telebistari mila oztopo sortu zaio: gure Herrian ez zegoen tradizio telebisiborik: ez emateko eta ez hartzeko. Beraz, 1975. urtetik Telenorten egindako ahalegin sotil haien ondotik, hutsetik hasi behar izan dugu, bai eguneroko informazioa egiten, bai filmeak bikoiztu, tele-nobelak dramatizatu eta dokumentalak euskaratzeko euskara asmatzen ere.

Zertan dago arazorik larriena?

Lehenengo eta behin, lehen ere esan dudana: tradizioirik eza, espreski horretarako jenderik prestatu eza, eredu berri bat hutsetik egiten hasi beharra...

Eredu bat behar eta... aldemenekora jo behar izan dugu. Eta horrek sortzen ditu gure makurrik txarrenak. Agentziek erdaraz ematen dute informazioa, informazioa erdaraz sortzen da gure Herrian. Eta eguneroko informazioa biltzen ari den kazetariak, presa eta larri, informazio hori *euskaratu* egin behar izaten du. Euskara bera arrotzago zaio askotan kazetariari, informazioaren edukina baino: hitzak, klixeak, argota, ez da hori eta horrenbestez euskaratzen. Eredua ahaztu behar da, eta *mamia euskaraz* bildu. Beste honenbeste esan dezaket telefilmeak, dokumentalak edo tenenobelak euskaratu eta bikoizteko ere.

Euskara ez da arazoa, *euskaraz hori txukun egiten ez dakienarena* baizik. Guk ez dugu izan gure profesionalak euskaraz normalki hezitzeo aukerarik, unibertsitatean. Gure profesionalak, eguneroko jardunaren jardunez hezi eta trebatu dira, edo... gara.

Esperientzia baten jabe egiteko, eguneroko zereginetan sartu behar izan du buru eta belarri. Eta urteen poderioz, azkenean ere, hezten eta trebatzen gara.

Informazioan ari denari sortzen zaizkion larriminak ez dira batere zailak, begiratu batera:

- Mañana comienza el juicio del siglo (koltza olioaren epaiketa).
- El Gobierno central se enfrenta al sindicato UGT.
- El Athletic fuera de peligro para el play-off de descenso.
- Espectacular parada de Arconada.

Nork esan du esaldi hauek euskaratzea zaila denik? Baina... eguneroko larrian ari denak, aldameneko hizkuntzaren zama du bizkarrean, eta

zapla! euskaratzen ditu hitzak, forma eta zentzua erdaraz gelditzen bazaio ere. Presaka dabilelako, askotan. Edo euskararen baliabideak behar bezala ezagutzen ez dituelako, frangotan.

Lehenago aipatu dudanez, filmeak, telenobelak, dokumentalak etab. bikoiztean ere, arazo berdintsuak daude. Itzulpenetik hasi eta azkenengo dramatizazioraino mila oztopo: pertsonaiari dagokion ahotsa aukeratu, irrian irriz eta malkoan malkoz bikoiztu, gaiak eskatzen duen tratamendua eman... Euskal Herrian ez da izan *bikoizketa eskolarik*. Lehenengo pausoak, 1982ko urtean eman ziren, lehenengo Donostian eta gero Bilbon. Ikastaro laburrak ziren eta irakasle, geu. Kontuak hortik atera.

Gainerako guztia, arian-arian egin du bakoitzak, eguneroko praktikan. Eta ez da batere harrigarria, egoera honetan, inoiz salatu izan diren hankasartzeak egitea. “Ama, gure ahuntza haurdun dago!” itzuli eta bikoiztu zuten noizbait. Eta beste behin, “asteburu honetan Erromatik hurbil elkar ikusiko dugu, apika” azpigitulatu behar eta “este fin de semana nos veremos en Apica, ciudad cercana a Roma” azpigitulatu zuen norbaitek, lasai arraio.

Bikoizketari nagokiolarik, hala ere, orain lau urtekoa eta oraingoak *ez dutela elkarren antzik* azpillerrotu behar dut. Gure jendeak, gero eta hobeki bikoizten du, ofizioa ikasten ari da. Eta hori, oso esperantzagarria da. Fruitu hoberik izan zitekeen, bai; baina hori ere hor dago. Garena gara, eta kitto!



Beste alorrak.

Antzerkia eta dramatikoak ere bidean daude. Oraintsu burutu dira Chejov-en hiru ipuinen grabazio lanak, eta orain postprodukzioa gelditzen zaigu. Baina, gure historian lehenengo aldiz egingo da tamaina honetako grabazio bat. Guztira, hiru ipuin, eta 4 ordu inguru, euskara-gazteleraz.

Egun batez, aurreko Irailez Benidorm-en egin ziren jardunaldi batzu zirela-eta, *Telebistaren arazo larrietako bat gidoigilerik eza zela* esan nuen nik. Eta ez nituen jaso edozein moduzko kritikak. Birau haundiegia zen, nonbait, Herri honetako idazle ikut ezinen kontra.

Inork ez zuen esan, ordea, zein testuingurutan esan nuen nik hura. Besteak beste, *Telebistaren arazo multzo haundi bat aipatu nuen; eta TV3, TVG eta TVEkoek bezalaxe, guk ere gidoigileen arazoa bagenuela* esan nuen, eta diot orain ere.

Gu baino Telebisio haundiagoek *gidoigile arazoak* dituztela esaten badute, nik ez dut lotsarik *guk ere baditugula* esateko.

Aurreko Ekainez Múnich-en egin zen CIRCUM bilerako gaietako bat, aztertu beharreko gai bat, hori eta bera izan zen. Europako Telebista guztien larria zela nabarmendu zen han ere. Eta guk ez?

Gidoia idaztea da bata eta gidoi hori pantailara eraman ahal izatea, bestea: teknika, dirua, gidoiaren irudikatze ahalmena... Baldintza askotxo daude ingurumari horretan, literatura soilaz gainera.

Egia esateko, azkenaldi honetan, gero eta eskainta gehiago jasotzen da Euskal Telebistan. Eta gure salbamena horixe izango da, zinez. Eginez, ekinez, aspertu gabe arituz, zerbait egingo dugu, lehen ere mila aldiz egin izan dugun bezalaxe.

Euskal Telebistaren produkzioa txikia dela esaten da. Eta, egia da. Guk ez dugu sekulako kartera, salmentak egitera goazenean; baina badiugu gure aletxoak, eta orainartekoan duintasunez egiten dira egin daitezkeen eskainta guztiak. Nazioarteko merkatuan sartzen ari gara, emeki-emeki.

Labur esateko, hauxe da *irradi-telebistaren lekukotasunari* buruz esan dezakedana. Eta komunikabideok sortzen ari garen euskara moldea zain-tzea eta *hobetzea, zuoi dagokizue*, Euskaltzaindiari esan nahi bait da.